

סיפור פשוט של עגנון - השם המסתתר

הסתירה לכאורה בין מורכבות עלילתו של "סיפור פשוט" ומורכבות אישיותו של דמויות המפתח, לבין שם הסיפור בולטת לעין הקורא. ואכן פער זה העסיק את פרשני עגנון. דב סדן כתב: "עניין הפשטות שבשם הסיפור ובדרכו הוא כמדומה למעלה מהגדרה. הייתי אומר שהוא הכרזה ואפילו מעשה התגרות" (דב סדן, "מבעד לפשטות", על ש"י עגנון, הקיבוץ המאוחד תשל"ט)

במבוא לספר "מבעד לפשטות", המוקדש ל"סיפור פשוט בראי הביקורת", כתב דן לאור: "ספר זה הוא אחד הרומאנים המתוחכמים והמשוכללים ביותר בתולדות הספרות העברית התובע בירור מקיף וממצה..." ("מבעד לפשטות", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1996)

מה ראה עגנון אפוא לתת שמו של סיפור זה, שהוא רב רבדים כמעמקי נבכי נפש האדם, דווקא "סיפור פשוט"? שאלה זו העסיקה רבים וטובים מאז פורסם הסיפור לראשונה בספר בשנת 1935.

מהמחבר עצמו קשה לקבל רמז משמעותי. כמשפטי סיום הסיפור אומר הסופר: "...אף ענין גציל שטיין שהזכרנו כלאחר יד וכן שאר כל המשוקעים בסיפורנו הפשוט, כמה דיו נשפוך וכמה קולמוסים נשבור לכתוב את מעשיהם וכו'" (ההדגשה שלי). מוזכרת עובדת היות הסיפור "פשוט" אך השאלה שהצגנו, למה דווקא ענין זה מודגש, נותרה פתוחה.

אני מציע להבין את המונח "פשוט" בשם הסיפור לא כ-לא מורכב, שאיננו מסובך (SIMPLE), כפי שמקובל לחשוב, אלא במשמעות "נפוץ, רווח" (פשוט-פעול של הפועל התפשט), בדומה למושג "מנהג פשוט" המצוי תדיר במקורותינו. לדוגמא, אצל הרמב"ם ב"יד חזקה" מצוי תדיר הביטוי "מנהג פשוט" במובן מנהג נפוץ.

וכך אנו מוצאים (הילכות אישות, פרק כ"ג הלכה י"ב): ובכל הדברים האלו וכיוצא בהן מנהג המדינה עיקר גדול הוא ועל פיו דנין, והוא שיהיה אותו מנהג פשוט בכל המדינה. או בהלכות זכיה ומתנה (פרק ז הלכה א):

מנהג פשוט ברוב המדינות שבזמן שישא אדם אשה משלחין לו ריעיו ומיודעיו מעות כדי שיתחזק בהן על ההוצאה שמוציא באשתו וכו'.

או בהלכות מגילה והנוכה (פרק ד הלכה ג): מנהג פשוט בכל ערינו בספרד שיהיו כל אנשי הבית מדליקין נר אחד כלילה הראשון ומוסיפין והולכין נר בכל לילה ולילה עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה נרות וכו' (כל ההדגשות שלי,

כמוכן). ועוד דוגמאות רבות מאוד (ראה, למשל, בהילכות תפילה פרק י"ג הלכות ט, י, ט"ו ו"ט ועוד ועוד). הצד השווה שבכולן הוא, שמשמעות "פשוט" היא כאמור רווח, נפוץ ולא בלתי-מסובך.

הצעתנו היא אפוא שעגנון כינה את סיפורו בשם "סיפור פשוט" כמשחק לשון על הביטוי מנהג פשוט. לפי זה השם בא לרמז שהסיטואציה הבסיסית המורכבת של הסיפור, הסובבת סביב עלם שנפשו נקרעת בין אהבתו שאיננה ניתנת למימוש לעלמה אחת, בעוד שנסיבות חייו מביאות אותו בעל-כורחו להינשא לעלמה שלא חפץ בה מלכתחילה תוך מתח נפשי גדול עד כדי פגיעה בשלמות נפשו של העלם, הסיפור הזה הוא נפוץ (פשוט), ואיננו ייחודי דווקא למעשה הירשל ובלומה שלהם מוקדש סיפורנו.

משחק משמעותי כזה בשם הסיפור עשוי היה לקסום לעגנון. המושג "מנהג פשוט", כפי שהוא מצוי בשימוש בספרות הרבנית, מכונן בצורה כל-כך אינטואיטיבית וישירה לפירוש שאיננו כוונתו המקורית של המשתמש בו, ורק החי בעולמה של הספרות הרבנית מודע לצורך להיות זהיר בהבנת הפירוש הנכון למונח, פירוש השונה מאוד מהפירוש הנראה לכאורה לעין. הרי זו כשלעצמה יכולה היתה להיות סיבה לשימוש בשם זה. יסבור הקורא, שאינו בקיא במקורות, שמדובר בסיפור שאינו מסובך, בעוד שכוונת הסופר להצביע על שכיחות מעשה העלילה. בנוסף מבהיר לנו הסופר, כאמור, שתסבוכת כזו בין רצונו של האדם לכוון את מהלך חייו בבחירת בת-זוגו, ובין האופן שבו הדברים מתגלגלים בעל-כורחו ככל המסופר בפירוט ובהעמקה בסיפורנו – דברים אלה שכיחים ומצויים רבות בינינו.

ועוד. אנו רואים שרוב ספריו וסיפוריו "הגדולים" של עגנון (אם כי אולי לא כולם) מבוססים על ביטויים או תבניות לשון הלקוחים מהמקורות: תמול שלשום, עד הנה, אלו ואלו, אורח נטה ללון, הכנסת כלה, בלכב ימים, בנערינו ובזקנינו, האש והעצים, על כפות המנעול, והיה העקוב למישור ועוד. המקורות לכל אחד משמות אלה ידועים, ואכמ"ל. ואילו במשמעותו המקובלת קרוי סיפורנו בשם שהוא נטול כל שורש וזהות יהודיים או עבריים.

חריגה זו בולטת עוד יותר אם נזכור שמתחילה הוציא עגנון את "סיפור פשוט" כספר בפני עצמו. אולי יש גם כשיקול זה תנא דמסייע להנחתנו על המקור הרבני של השם "סיפור פשוט".

אכן, השם המסתתר.